

SKROBÁK ESZTER

**A SZÁZARCÚ HAZUGSÁG
A HAZUGSÁG MAGYAR NYELVI KÉPE A TESTESÜLTÉG SZEMPONTJÁBÓL**

Kivonat

A tanulmány a hazugság fogalmának magyar nyelvi képét vizsgálja a testesültség kognitív nyelvészeti modelljének keretében, azon belül is a hazugság fiziológiás kísérőjelenségeinek nyelvi leképeződését. A testesültség elméletének megközelítése szerint testi tapasztalataink meghatározzák megismerésünket és konceptualizációs folyamatainkat, egyúttal szenzomotoros kapacitásunk biológiailag, pszichológiailag és kulturálisan beágyazott. A kognitív metaforaelmélet pedig azt fogalmazza meg, hogy az elvont fogalmakat gyakran metaforák révén igyekszünk megérteni és megérteni. Testi megnyilvánulásaink (testesültségi elmélet) tehát horgonypontként szolgálnak a világ megértéséhez és megértetéséhez (kognitív metaforaelmélet). Jelen vizsgálat arra összpontosít, hogy a *hazugság* magyar nyelvi képe mennyire tükrözi a beszélőben keletkező testi változásokat (vérnyomás-növekedés, pulzusemelkedés, légzésváltozás, izzadás vagy az izomtenzió), melyeket emeli ki, továbbá mennyire tartja ezeket hangsúlyosnak, kiegészítve a szó jelentéstörténetének alakulásával. A Magyar Nemzeti Szövegtárból származó *hazugság* szót tartalmazó szócikkek elemzése arra utal, hogy a testesültség megjelenése a következőképpen csoportosítható: 1) stresszreakciók, 2) az arc szerepe (pl. szem, tekintet, pofa, fej, etetés, ordítás), 3) megbetegítő jellege (pszichésen és fizikailag) és 4) egész testre kiterjedő (az erkölcsösség és a stressz együttes kifejeződése). Mindemellett látható, hogy a nyelv elsősorban a hazugság következményeire, veszélyességére, rejtettségre és erkölcsi súlyára összpontosít, mert ezek a nyelvhasználók számára a fogalom lényegesebb meghatározói.

Kulcsszavak: hazugság, megtévesztés, konceptualizáció, etimológia, testesültség, metafora

Bevezetés

A megtévesztés pontosabb megismerésére irányuló kutatások érdeklődésének középpontjában az árulkodó jelek legszélesebb körű feltérképezése áll, a fiziológiásstressz-mutatóktól, a stressz testnyelvi kifejeződésén át az agyműködés megváltozásának kutatásáig. A hazugság mielőbbi leleplezésére irányuló vizsgálatok a cselekvőt veszik górcső alá, és a tőle nyerhető, könnyen megfigyelhető, regisztrálható adatokat elemzik. Hogyan változik a szív-

verése, légzésének ritmusa, testtartása, tekintetének iránya vagy agykérgi aktivitása miközben hazudik (Rudacille 1994; Vrij 2000; Zuckerman–De Paulo–Rosenthal 1981; Abe 2011). A kutatások kevésbé célozzák azt, hogy a nyelvhasználó a hazugságot mint elvont fogalmat és annak természetét hogyan próbálja kézzelfoghatóvá tenni önmaga számára. Másképpen fogalmazva, mit tükröz a nyelv, esetünkben a magyar nyelv a nyelvhasználók gondolkodásáról a hazugsággal kapcsolatosan. Mivel a megtévesztés fiziológiás jegyei a megtévesztőben viszonylag pontosan körülhatárolhatóak és markánsak, adódik a feltételezés, hogy az ehhez kapcsolódó nyelvi kifejezéseink is gyakran utalnak majd ezekre a testi megnyilvánulásokra. A tanulmány tehát a hazugság fogalma konceptualizációs törekvéseinek testesültségi aspektusát vizsgálja, azon belül is a testi megnyilvánulások nyelvi leképeződését.

A megtévesztés gyűjtőfogalomnak tekinthető, amelynek elemei különböző szempontok alapján kategorizálhatók (Utz 2005; Whaley 1982/1991; Hyman 1989). Mivel a megtévesztés vizsgálata kezdetben a hazugság leleplezésére irányult (Troville 1939; Larson 1932), a szerzők nagy része szinonimaként kezeli a megtévesztés és a hazugság kifejezéseket (Ekman 1985; Bok 1989; Buller–Burgoon 1996; De Paulo 1996; Erat–Gneezy 2011; Vrij 2000). A viselkedéskutatások speciálódása révén egyre több tudás áll rendelkezésünkre a megtévesztés jellegzetességeivel kapcsolatban, így a hazugság a megtévesztés alegységévé vált, többek között az elhallgatás (titkolózás), hamisítás, leplezés (a téma álcázása), mellébeszélés mellett (Utz 2005), mindez pedig beleilleszkedik az emberi (nyelvi) kapcsolattartás rendszerébe (Balázs 1987, 1993). Fontos elhatárolni a megtévesztést a félreértéstől (Veszszős 2022). Hyman (1989) csoportosítása alapján megtévesztésnek számítanak azok, a nem minden esetben morálisan elítélendő helyzetekhez köthető viselkedések, mint a viccelődés (a nyelvi humorhoz lásd: Balázs 2008, 2018, 2021), a meg- vagy színjátszás, a varázslás, a kegyes hazugságok, de a hamisítás, a bizalomjátékok, a fogyasztói és egészségügyi csalás, a katonai és stratégiai megtévesztés, a sportban és egyéb játékokban alkalmazott cselek és trükkök, a szerencsejáték-csalások és valakivel tréfa üzése is. Mindemelllett a megtévesztés címszó alá tartozik a „fake news” is, az olyan, interneten közzétett hírtartalom, amely esztétikailag hasonlít a tényleges és legitim vezető hírtartalomra, de kitalált vagy rendkívül pontatlan (Pennycook–Rand 2021). Jelen tanulmány figyelmen kívül hagyja a megtévesztés egyéb formáit és szinonimáit, csak a hazugság szóalak nyelvi képére összpontosít. Az elemzés keretében a kognitív nyelvtudomány és azon belül is Johnson (1980, 2017) *embodiment*, avagy testesültség modellje szolgál. Az értekezés elsőként áttekinti az elvont fogalmak konceptualizációjának folyamatát, kifejtve a testesültségelmélet ebben játszott szerepét. A következő fejezet a hazugság szó etimológiájával

foglalkozik, majd ezt követi a hazugság fogalmának kommunikációelméleti megközelítése. A negyedik rész a hazugság fogalmát a kognitív metafora-elmélet és testesültség nyelvészeti modell szempontjából elemzi. Az ötödik fejezet tárgyalja a kutatás módszertanát, és tartalmazza a szócikkek példa-elemzését, amíg az utolsó, a hatodik fejezet összefoglalja az elméleti háttér és a vizsgálati eredmények kapcsolatát.

1. Az elvont fogalmak konceptualizációja

A világról való tudásunk szerveződésének mélyreható kutatása a nyelvi kategorizációra is kiterjed, és hangsúlyos érdeklődési területe a kognitív nyelvtudománynak (Fillmore 1982; Fauconnier 1994; Lakoff–Johnson 1980). Az emberi megismerés és nyelvhasználat (beszéd és írás) folyamatai, jelenségei a kategorizáció útján kapcsolódnak össze. Másképpen fogalmazva rendszerezzük a világból származó információkat, és reprezentálhatóvá tesszük, ezáltal a jelentés akkor is felidézhető a jel hatására, ha a jelentést képző tárgy az érzékelés számára nem elérhető. A nyelv és a nyelvhasználat egyben produktuma és megjelenítője (közvetítője) is a világról való tudásunknak, kategorizációs és fogalomalkotási folyamatainknak mind a közösség, mind a közösséget alkotó egyén szintjén (Hymes 1964, 1972; Duranti 1997; Hidaszi 2004; Banczerowski 2008; Balázs–Takács 2009). A nyelvhasználat során ezen folyamatok állandó kölcsönhatása jellemző. Egyrészt, ami a nyelvben rögzül, az a társadalmi tudatban is rögzül (Banczerowski 2008: 11), illetve ahogy egy közösség konceptualizálja a világ eseményeit, tárgyait, az a nyelvhasználatban is leképeződik (például a koronavírus-járvány leírása A JÁRVÁNY HÁBORÚ ÉS A JÁRVÁNY TŰZ¹ konceptuális metaforák használatán keresztül [Semino 2020]). Az egyén szintjén pedig a nyelv egyrészt hatással van a gondolkodási szokásokra anélkül, hogy a személy kognitív működését beszűkítené (Ervin-Tripp 1964), de egyúttal formálja a környezet leírása szempontjából releváns gondolatok is (Eysenck–Keane 2003). Mindemellert az ember testi tapasztalatai is meghatározóak, ugyanis ugyanazon idegrendszeri folyamatok révén jönnek létre a fogalmi rendszereink, mint amelyek szervezetünk funkcióit, tapasztalatait is irányítják. Johnson (1987) testesültségi (embodiment) modellje azt hangsúlyozza, hogy a testben való létezésünk meghatározza megismerésünket és gondolkodásunkat.² Ehhez tartozik a tes-

¹ A kognitív metaforaelmélet hagyománya alapján a fogalmi metaforák és metonímiák kiskapitális betűvel írandók.

² Az elmélet filozófiai és fejlődéslelektani múlttal is rendelkezik (ld. Forgács 2022). Összefüggést mutat például Piaget (1966: 72–73) fejlődéslelektani elgondolásával is, miszerint

tünkkel kapcsolatos tudás (testtudat), illetve a környezettel folytatott interakcióink, tehát az, hogy manipulálni tudjuk a környezetünket a jobb, pontosabb reprezentáció elérése érdekében. Fogalmazhatunk úgy is, hogy reprezentációink nagy része testi érzéseinkbe van lehorgonyozva, és viszonyítási pontként szolgál a valóság leírásához (például pozitívnak értékeljük a felfelé, előre és az aktív mozgást, míg negatív tapasztalatok leírására használjuk a lefelé, hátra irányuló mozgást és a passzivitást). A körülöttünk vagy bennünk lévő világ pontosabb megértése és leírása céljából az emberi közlések gyakran tartalmaznak metaforákat. Lakoff és Johnson (1980) felismerték, hogy a metaforák nagyobb fogalmi egységekbe szerveződnek, amelyek segítik a befogadót (címzettet) a közlés pontosabb megértésében. Amikor elvont, fizikailag nem megtapasztalható fogalmakat (target domain, céltartomány) ír le a kommunikáció (mint például az érzelmek, idő, halál vagy a hazugság), a nyelvhasználó hajlamos a fizikai valóságban megtapasztalható dologgal ábrázolni (source domain, forrástartomány). Például a „szócsata” vagy a „meggyőzni valakit” kifejezéseink a VITA HARC konceptuális metafora létét jelzik a magyar nyelvhasználók gondolkodásában (Kövecses 2002).

A hazugság fogalmának témaköre egyszerre filozófiai, valláserkölcsei és etikai kérdés, ezért vizsgálata bonyolult és több szempontból is megközelíthető (Falkenberg 1982). Mindemellett elvont fogalom, csakúgy mint például a haza, szerencse vagy a boldogság fogalmaink, ezért természetének megértéséhez a nyelvhasználó – metaforák használata révén – hajlamos lehorgonyozni a fizikai világba. Nyelvi kifejezéseink tükrözik a fogalmakhoz kapcsolódó konceptualizációkat (Lakoff–Johnson 1980), elvont fogalmak esetében pedig leírják a fogalom természetét, azt, amit egy adott nyelvhasználói a fogalommal kapcsolatban releváns vonásnak gondolnak. Tehát, ahogy más elvont fogalmak esetében is, a hazugságról való gondolkodásunk, koncepcióink tükröződek nyelvi kifejezéseinkben.

2. A hazugság szó etimológiája a magyar nyelvben

A *hazugság* szó az etimológiáját tekintve ismeretlen eredetű nemcsak a magyar nyelvben, de a magyar nyelv alakulására erősen ható német és szláv nyelvekben is. Az imént felsorolt nyelvek, illetve a szintén meghatározó török nyelv tanulmányozása alapján változatos jelentéskép rajzolódik ki. A török etimológiai szótár a *hazugság* szót a *yalga-* vagy *yala-* ótörök szótövekből eredezteti, amely ’nyalás’-t (*yalamak*), majd – mint a ’kiöltött nyelv’ – rágalmozást,

---

a gyermeki nyelv a szenzomotoros fejlődési szakaszból (ez az érzékszervi-mozgásos szint, a legelső fejlődési szakasz) származó a kognitív képességekre és tudásra épül.

felrovást és vádlást is jelentett (*yalan*). Ugyanebből a szótöböl keletkezett a nyelv (mint jelrendszer) szó is (**yalig*) (Nys. Sözl.). A germán és szláv nyelvekben kialakult alakváltozatok az etimológiai szótárak (Vasmer Et., Glagol Et., Český Et., Et.Dic. of Proto-Germanic) szerint közös eredetre vezethetők vissza. Annak ellenére, hogy a protoszláv nyelvtörténeti szótár nem tartalmazza a *hazugság* szót, és az orosz Glagol etimológiai szótár ki is hangsúlyozza a szó hiányát a szótörténeti szótárakból, kiegészítésként azért leírja, hogy hangalakja a *feküdni* szóval azonos (ugyanúgy, ahogyan az angol nyelvben is, *lie*), de a szógyököt tekintve közel áll a *hízelegni* kifejezéshez is. Arra azonban nincs adat, hogy a *feküdni* és *hazudni* igék jelentésükben közel állnának. A szó eredete tehát homályos és kétséges. Mind a cseh (Český Et.), mind az orosz etimológiai szótár felveti (Glagol Et.), hogy a cseh *lhát* és az orosz *lozh* is a gót **linguan*, német *lügen* hangalakból származhat, ahol az eredeti hangalak a proto-indoeurópai **leugh* vagy **lewgh* lehetett, ami hazugságot, esküt és gyászt vagy panaszt is jelentett (Et.Dic. of Proto-Germanic), majd később differenciálódott a szláv és germán hangalakokra. Nyomárkay (2006) a germán nyelvek tanulmányozása alapján azt veti fel, hogy a szó eredeti német jelentése elhallgatás, eltakarás lehetett, ugyanis a kiveszett germán **laugna* gyökérszó jelentése 'Verborgenheit, Verheimlichung, Lüge', azaz elrejtettség, homály, valaminek az elhallgatása, hazugság (1. ábra).

A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESz. 1967) és az Új magyar etimológiai szótár (UESz.) alapján első előfordulása a 11–13. századra tehető, ahol személynévként szerepel, elsőként *Hozugdy*, majd *Chozug* formában, illetve később a *Hazug* és *Hozoga* változatok is megjelentek. Feltehetően ragadványnévként való előfordulása azt jelzi, hogy a szó kezdeti jelentésében nem elítélendő és megbélyegző tulajdonságra utalt. Az imént felsorolt vezetéknév közül a Régi magyar családnevek névvégmutató szótára a *Hazug* családnevet a 16–17. századból még regisztrálja, azonban a ma is használatos 17 578 vezetéknév között a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület adatbázisában már egyetlen formája sem szerepel. Jelentését tekintve a TESz. a szó mai jelentését közli, azaz 'valótlant állító; lügnérish; Lügnér'.

A Magyar nyelvtörténeti szótár 1890-es kiadása olyan német nyelvű kifejezéseket ír le együtt, mint a **lug*, *lüge*, *geschwatz*, ahol a legutóbbi magyarul fecsegést, buta beszédet jelent.

A *hazugság* mint főnév első megjelenése formailag *hazudság* lehetett, és 1838-tól adatolható (Nyomárkay 2006), amelyet megelőzte a szó igei használata *hazud* alakban a 15. századtól. Jelentése 'valótlant állít; színlel, tettet | lügen; heucheln' (TESz.), ahol utóbbi azt jelenti, 'kitalálni valamit'. A Magyar értelmező kéziszótár 'szándékosan valótlán, hazug, hamis állítás, közlés'-ként

1. ábra. A *hazugság* szó Európa különböző nyelvein

(Forrás: The Guardian, Interactive European Language Map, <https://www.theguardian.com/>)

határozza meg. Szinonimái: valótlanosság, hamisság, kitalálás, füllentés, őszintétlenség, mellébeszélés, félrevezetés, ámitás, álnokság, kétszínűség, becsapás, rászedés kitaláció, csúsztatás, torzítás, falsum (id.), hazugság (rég.), koholmány, kacsa (biz.), blöff, mese (biz.), kamu (szleng), hanta (szleng), hadova (szleng), hamuka (szleng), tészta (szleng), kefe (szleng), humbug (biz.), füst (szleng) (Szinonimák és rokonértelmű szavak adatbázisa 2010: 407). A szinonimák közé tartoznak újabban az ígérető, demagóg és populista (pol.) szavak is (Balázs 2023). Antonimái: igazság, valóság, realitás (SzRSz. 2010: 407).

A hazugsággal rokon értelmű a *hamis* kifejezés, amely etimológiáját tekintve a hazugság szóval megközelítőleg egy időben keletkezett. Első meg-

jelenése az UESz. alapján a 12. századra tehető, és jelentése ’álnok; gonosz | arglistig, böse’. A maival megegyező jelentése ’az igazságnak nem megfelelő | unwahr’ a 14. században alakult ki. Egyéb jelentései: ’nem eredeti, nem valódi | unecht; falsch’ (16. sz.); ’huncutkodó | schelmisch’ (18. sz.); ’a megszabott zenei dallamtól v. hangnemtől eltérő | falsch (in der Musik, im Singen)’ (19. sz.); ’váratlanul támadó, harapó, rúgó (állat) | böß, bissig, ausschlagend (Tier)’ (19. sz.).

A magyar *hazug* német nyelvi megfelelői arra utalnak tehát, hogy eredeti jelentése egyrészt a sok üres beszéd (fecsegés) lehetett, másrészt – akár ehhez kapcsolódóan is – olyan egyént is jelölhetett, akire jellemző a „meseszövéés” (mint például Hány János szórakoztató figurája, és ebben az értelemben akár pozitív tulajdonságot is kifejezhetett) vagy harmadrészt, akinek jellemző viselkedése a színlelés, a tettetés.

Nyelvek	Feltételezett eredet	Feltételezett korai jelentés	Feltételezett későbbi jelentés	Mai jelentés
Oszmán-török nyelv	<i>yalğa-yala- (ótörök)</i>	nyalás, kiöltött nyelv	rágalmazás, vádlás	hamis állítás, közlés
Szláv nyelvek	<i>linguan (gót)</i>	eskü, panasz	–	hamis állítás, közlés
Germán nyelvek	<i>laugna</i>	elrejtettség, homály	–	hamis állítás, közlés
Magyar nyelv	<i>Hozugdy, majd hazud</i>	színlelés, tettetés, „meseszövéés”	fecsegés, buta beszéd	hamis állítás, közlés

2. ábra. A *hazugság* szó eredete és jelentésének alakulása

Annyi bizonyos, hogy az idők során a nyelvi kép szemantikailag negatív irányba tolodott el, elsődlegesen morális tekintetben elfogadhatatlan és elítélendő cselekedetet jelölve (kivéve ez alól a kegyes hazugság mint komplex fogalom, aminek megítélése megengedőbb). Elképzelhető, hogy ebben a *hamis* szóval való hangalaki összecsengés is szerepet játszott, amit a jelentések megjelenésének időbeli sorrendje is alátámaszt (a *hamis* mint ’az igazságnak nem megfelelő’ a 14. században, a *hazud* mint ’valótlan állítás, színlelés’ a 15. században jelent meg). Mindemellert azt is láthatjuk, hogy a jelentése a vizsgált nyelvekben is átalakult, és azonosan ’hamis állítás, közlés’-t fejez ki.

3. A hazugság fogalmának kommunikációelméleti megközelítése

Kommunikációelméleti szempontból minden kommunikációs aktus (verbális vagy nonverbális) célja, hogy befolyásoljunk másokat (Buda 1986; Rosengren 2004). Amikor valaki rosszkedvű, és megvigasztaljuk, a célunk az, hogy a hangulatát pozitívabb irányba befolyásoljuk. Amikor pedig előadást tartunk az, hogy a hallgatóság ismereteit bővítsük, ezáltal gondolkodásukat, esetleg jövőbeli döntéseiket is befolyásoljuk. A manipuláció a befolyásolás legnegatívabb értelmezésű megnyilvánulása, ahol a manipuláló személy úgy fogalmaz meg valamit a befogadónak, mintha az a címzett számára lenne előnyös, holott csak a beszélő számára az, és a címzettet csak eszközként használja a saját céljai eléréséhez. A kommunikációelmélet további fontos tézise, hogy a kommunikáció értelme a kapott válasz. Ha ezt a megállapítást a hazugság szempontjából vizsgáljuk, a valótlanúságot állító kommunikáció lényege egy alternatív realitás előadása, ehhez kapcsolódóan a címzett gondolkodásának irányítása, amelynek hatására a címzett a beszélő számára kedvező cselekvést hajt végre. Célja a valótlanúság rejtve maradása, ugyanis a beszélő által óhajtott viselkedéses válasz csak így érhető el. Ha lelepleződik a hazugság, a megtévesztési célú kommunikáció értelmét veszítette.

4. A hazugság fogalma a konceptuális metaforaelmélet és a testesültségi nyelvészeti modellek szempontjából

Mint ahogy már korábban is említettük, a *hazugságot* a könnyebb megértés céljából gyakran fejezzük ki metaforával. A korábbi, fizikai világból való tapasztalatainkon, ismereteinken alapuló együtt járásokat leképezzük a hazugságról való tudásunkra is (Lakoff–Johnson 1980). A hazugság magyar nyelvi ábrázolását Nyomárkay István (2006) 6 főbb kategóriába rendszerezte: 1) víz jellegű (*hazudik, mint a vízfolyás*), 2) súlyos tárgy (*a hazugság súlya*, amely az erkölcsi ítélettel is összekapcsolódik), 3) rejtett, elleplezett tárgy (*szépen csomagolt hazugság*), 4) gép, gépezet, rendszer (*úgy hazudik mint a megbomlott óra, a hazugságok hálójá*), 5) birodalmi jellegű (*a hazugság birodalma*) és végül 6) tulajdonságokkal bír (*orbitális, szemtelen, százcú, magyarellenes, újfasiszta*).

A rejtettség, elleplezettség szorosan kapcsolódik a MORALITÁSHOZ mint céltartományhoz. A moralitás alatt értékek és elvek összességét értjük, ami olyan forrástartományokon keresztül kerül nyelvileg megragadásra, mint az egyenesség, a világosság és sötétség vagy a fent és lent (Lakoff 1980; Kövecses 2002). Mindemellett az átláthatóság (transzparencia) mint forrástartomány

összefüggésbe hozható az elszámoltathatósággal (felelősségvállalással), a nyitottsággal (szemben a titkolózással és a magánéleti információkkal), továbbá a hatékonysággal és eredményességgel is (Ball 2009). A MORALITÁS ÁTLÁTHATÓ (MORALITY IS TRANSPARENT) fogalmi metafora tehát a megbízhatóságot, becsületességet ábrázolja, azt, amit morálisan elfogadhatónak tartunk.

A kognitív nyelvészeti és idegtudományi kutatások hangsúlyozzák a test és az agy központi szerepét a jelentés, a fogalmak és a gondolkodás alakításában. A testesültség elméletének megközelítése szerint a jelentés egyrészt elsősorban nem nyelvi, hanem a korábbi szenzoros (érzékelési), motoros (mozgási) és affektív (a megtapasztalások által kiváltott érzelmi, hangulati állapotok) folyamatok, valamint tapasztalatok által befolyásolt. Másrészt az egyéni szenzomotoros kapacitás biológiailag, pszichológiailag és kulturálisan beágyazott (Varela–Thompson–Rosch 1991). Ebből következik, hogy a testesültség elsődleges hangsúllyal bír jelentésalkotási folyamatainkban, mert a tárgyakat és az eseményeket gyakran ezen keresztül értelmezzük, amely az absztrakt fogalomalkotásban is szerepet játszik³ (Johnson 1980, 2017; Baranyiné Kóczy 2018; Kövecses 2021). Ide tartoznak a testrésztprojekciók, az észlelésen alapuló fogalomalkotás, a képi sémák, az érzelmek, a testalapú nyelvtani konstrukciók és a konceptuális metaforák. Johnson leírja (2017: 34) a megismerés négy E-jét, ami összefoglalja az emberi konceptualizációs folyamat fő jellegzetességeit: 1) testből eredő (Embodied), 2) beágyazott (Embedded), (3) cselekvéses (Enactive) és (4) kiterjesztett (Extended). Kéőbb a felsorolást további három elemmel bővítette: (5) érzelmi (Emotional), (6) evolúciós (Evolutional) és (7) exaptatív (Exaptative)⁴.

Kövecses (2021) felveti az univerzalitás és nyelvspecifikusság kérdését a világról való tudásunk, a testesültség és a metaforák összefüggéseit illetően. Az alapérzelmeinkhez társuló fiziológiás jelenségek egyetemesnek mondhatók, mégis megfigyelhetőek kontextusfüggő, nyelvspecifikus sajátosságok. A fogalmak összehangolására bevezeti a *változó tapasztalati fókusz* fogalmát, amely azt hangsúlyozza, hogy a testi reakciók univerzálisak ugyan, azonban számos összetevőjük van, és a különböző kultúrák, a kultúrán belül a különböző egyének, illetve különböző korok nem egyformán veszik figyelembe

³ Például a tartály (csakúgy mint a mozgás, rész-egész viszony, kapcsolat stb.) fogalom is szenzomotoros tapasztalatból származó képi séma, amely a nyelvhasználatban megjelenhet úgy is mint 'a ház egy tartály' (részei vannak), és úgy is mint 'a testünk egy tartály' (amely szerveket és testnedveket tartalmaz). A tartály képi séma absztrakcióit szemléltetik például a „dühbe gurult”, vagy a „bajban van” kifejezéseink, amelyek elvezetnek AZ ÁLLAPOT MINT TARTÁLY fogalmi metaforához (Kövecses 2021).

⁴ Az *exaptáció* evolúciós fogalom, amely szerint számos kognitív képességünk más irányú evolúciós nyomás „mellékterméke”.

ezeket a reakciókat, és bármelyiket kiemelhetik a nyelvhasználat során. Példaként a düh fogalmával kapcsolatban mutatja be az angol, magyar és kínai konceptualizációs különbségeket. Leírja, hogy az angol és magyar nyelvben a düh érzése kapcsán a fiziológiás jelenségek közül a „testhőmérséklet” és a „vérnyomás-emelkedés” a hangsúlyos, míg a kínai nyelvben a „nyomás” komponens jelenik meg a legerőteljesebben.

A testesültséggel – mint átfogó modellel – szemben azonban Forgács (2022) úgy érvel, hogy az elmélet nélkülözi a megfelelő empirikus bizonyítékokat. A korábbi kutatások eredményeit, amelyek arra utalnak, hogy a szenzomotoros képességhez köthető agyterületek a nyelvfeldolgozás korai szakaszában mutatnak aktivációt (tehát a testesültség elméletét támasztják alá), azzal magyarázza, hogy ezek csupán információfeldolgozási szerep nélküli, interfészeken tovaterjedő aktivációk. Tehát Forgács a korai időbeli megjelenés háttérében lévő ok-okozati relációt nem látja bizonyítottnak. Saját – ennek mélyebb megértését célzó EEG⁵ segítségével végzett – vizsgálatában azt vetette fel, hogy az elmélet alátámasztására a metaforikus kifejezéseknek regisztrálható konkrét hatást kell kiváltaniuk a vizsgálati személyek agyműködésében. Ennek alátámasztására újszerű metaforikus kifejezéseket (pl. „fényes bók”) exponált a kísérleti személyeknek, illetve a szavakat konkrét értelmükben (pl. „fényes sikátor”) is megjelenítette. Azt tapasztalta, hogy a metaforikus kifejezések nem váltottak ki konkrét hatást, valamint hogy a szenzomotoros aspektus a jelentésfeldolgozás 300. millisecunduma körül eltűnik, amelyből arra következtet, hogy a szenzomotoros jegyek átvitele az absztrakt céltartományokba kognitívan nem valósítható meg.

5. A hazugság magyar nyelvi képének vizsgálata a testesültség szempontjából

A tanulmány vizsgálódásának fókuszában a hazugság fogalmának testesültségi jellege áll, ezen belül is a hazugság cselekvése során a beszélőben megjelenő testi változások nyelvben való regisztrálása a hazugságról való gondolkodásban. Ennek oka, hogy a hazugságot a beszélőben erős fiziológiai változások kísérik. Érzelmi többletet várunk a hazudótól, fokozott izgalmi állapot megjelenését és azok stresszválaszokban való megnyilvánulását (Zuckermann 1981). Ezen fiziológiai változások bizonyos hányadát már az ókorban is felismerték (szájszárazság, pulzusnövekedés), majd további je-

⁵ EEG: Elektroencefalogram, aminek segítségével „az integratív idegi tevékenység milliszekundumos tartományra vonatkoztatott időbeliségéről kaphatunk információt” (Kéri-Gulyás 2003: 81–2).

gyekkel kiegészülve a 19. század közepe óta már műszerekkel is regisztrálhatóak. A beszélőben tapasztalható fiziológiai változások igen sokrétűek, és feltérképezésük a mai napig zajlik. A kezdeti eredmények alapján a legkönnyebben megfigyelhető változások a következők: pulzusnövekedés, vérnyomás-emelkedés, a légvétel felszínebbé válása és az izzadás (Larson 1932). Később már agyiaktivitás-vizsgálatokat (EEG és MRI) is végeztek a kutatók, ahol azt találták, hogy a hazugság kimondásakor több agyterület aktivitása mutatható ki, mint az igazság állításakor (Christ 2009; Carrión 2010; Abe 2011; Kulasinghe 2019). Ezek a folyamatok azonban az emberi észlelés számára észrevétlenek maradnak, ezért a nyelvi kifejezések terén csak a beszélőben megjelenő, jobban hozzáférhető változásokat keressük, mint amilyen a vérnyomás-növekedés, a pulzusemelkedés, a légzésváltozás, az izzadás vagy az izomtenzió.

A vizsgálat hipotézise, hogy a megtévesztést kísérő stressz és ennek testi kísérőjelenségei hangsúlyosan fejeződnek ki nyelvhasználatunkban, tehát a hazugság nyelvi képe a magyar nyelvben kiemelkedően kötődik annak testi vonatkozásaihoz. A tanulmány a Magyar Nemzeti Szövegtárból származó *hazugság* szót tartalmazó szócikkek alapján készült. A lekérdezett korpusz mérete 187 644 886 szó, ebből a *hazugság*ot tartalmazó szócikkek száma 5438. A megvizsgált szócikkek száma 500, amelyek alapján az értekezés példákon keresztül mutatja be a következtetéseket.

Példák a testesültséget megjelenítő szócikkekre:

I. A hazugság stresszt okoz a beszélőben

(1) *...lenni, mintha lenn, a vegetatív idegrendszerében valaki hazugságon fogta volna a szájára kent fölényt. – Igen.*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Irgalom, Szerző: Németh László, Dátum: 1965)

(2) *Mostanában mi okoz számodra izgalmat? – hazugság izgat. Az igazság legtöbbször kiábrándító. A hazugság...*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Írók műhelyében, Szerző: Bertha Bulcsu, Dátum: 1973)

Ezen szócikkek utalnak arra, hogy a hazugságnak a beszélőben testi tettenérhetősége van, amely a vegetatív idegrendszerhez köthető – a nem szabályozható működések révén –, továbbá hogy érzelmi reakció (izgalom) kapcsolódik hozzá.

II. A beszélőn megfigyelhető stresszmutatók

- (3) ...hozták? – *Dehogynem – **pirult bele** Eszter a hazugságba és örömbé. Hadd legyen meg az az elégtétele.*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Égető Eszter, Szerző: Németh László, Dátum: 1982)

- (4) ...tartottam a fejemet, s indulatosat **pirultam** ettől a hazugságtól... – Ó, a krumplis palacsinta, az...

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Bűn – Iszony, Szerző: Németh László, Dátum: 1971)

A kipirulás egyértelműen jelzi a vérnyomás emelkedését, az erek kitágulását és a fokozott izgalmi állapotot.

- (5) *A beteges hazudozónak **remeg a szája, izzad a tenyere, nem néz az ember szemébe.***

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: sajtó, Forrás: Magyar Nemzet, Dátum: 2006)

A beszélőben keletkező stresszreakciók intenzívek, ezért a hallgató által jól megfigyelhetőek.

III. Az *arc* jelentősége a hazugságot tartalmazó szócikkekben

Az *arc* a hazugság szempontjából kétféle jelentéssel is bírhat. Egyfelől az *arc* a személyiség, a lélek és az identitás szimbóluma, a belső élet kivetülése, az ember teljes lényét reprezentálja. Másfelől a hazugság jegyeit elsősorban az arcon keressük.

- (6) *A hazugság atomfelhője alatt – elveszett régi **arcom pernyéje** száll. – Nem sült ki mégsem a szemem, látom a sötétséget.*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Cím: Verseskönyvről verseskönyvre, Szerző: Lengyel Balázs, Dátum: 1982)

Ebben a kontextusban az *arc* metonimikusan mint identitás jelenik meg, a hazugság a beszélő egész lényét elpusztította.

- (7) *...egy erkölcstelen háborúban való részvételért... Az ilyen **arcátlan** hazugságokat, szándékos és durva vádakat, kérdéseket nehezebb volt...*
 (Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: A negyedik út, Szerző: Mészöly Miklós, Dátum: 1990)
- (8) *...az, hogy **Iunior arcátlanul** hazudik, igazmondás, hazugság egyformán beléfér a jellemébe, de mi lesz...*
 (Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Régimódi történet, Szerző: Szabó Magda, Dátum: 1977)
- (9) *...egy erkölcstelen háborúban való részvételért... Az ilyen **arcátlan** hazugságokat, szándékos és durva vádakat, kérdéseket nehezebb volt...*
 (Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: A negyedik út, Szerző: Mészöly Miklós, Dátum: 1990)
- (10) *Amit rólam írtál, az szokásodhoz híven **pofátlan** hazugság.*
 (Régió: magyarországi, Stílusréteg: személyes, Forrás: Index Fórum, Szerző: szende, Venyerin 11 / 30 / 98 16, Dátum: 1998/11/30)

Az „arcátlan” vagy „pofátlan” kifejezésben megjelenhet a beszélő erkölcsi szempontból való elvetése, elítélése, megvetése a közösség által, azonban az is, hogy az arcán nem fejeződtek ki a megtévesztés jegyei, ezért sikerült rászédnie másokat.

- (11) *...a szervilizmussal, ne szépítsük, az **ordító** hazugságokkal. Amolyan „**köpj szembe, bátyuska**” hangulat...*
 (Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Vácott voltam Afrikában, Szerző: Fekete Sándor, Dátum: 1996)

Azzal szemben, ahogy korábban az „arcátlan hazugság”-ot értelmeztük, az „ordító hazugság” a beszélő számára is egyértelműen valóttan állítás, amely rendkívüli módon és határozottan kitűnik. A szembekezdés esetén is hasonló jelentést hordoz. A beszélő úgy akarja elhomályosítani a befogadó „tisztánlátását”, valóságérzékelését, hogy közben nyilvánvalóvá is teszi (akarva vagy akaratlanul) a hazugság tényét. Mindemellett a köpés gesztusa megvetést, megalázási szándékot is implikál.

- (12) ...vagyok kíváncsi rá! Ha a gyerekek **fejét teletömik** hazugsággal, hogy így rossz meg úgy rossz – persze...
(Régió: magyarországi, Stílusréteg: személyes, Forrás: Index Fórum, Szerző: gazsesz, Dátum: 1998/10/08)
- (13) ...is szeretted! Szeresd, és ne **etess** engem hazugsággal! Kabátját, kalapját keresi. **RÉKA** Ne vádold!
(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Színművek III., Szerző: Sütő András, Dátum: 1995)

Az etetés a hazugság természetének arra az aspektusára utalhat, hogy az etetés az irányítás egyik formája, és a beszélő folyamatosan, konzekvensen adja elő a valótlan állításokat ugyanazon befogadó számára. Bok (1983) megfogalmazása szerint a hazugság a hatalomgyakorlás olyan formája, ahol a személy kontrollt gyakorol az információ fölött, amelynek csak ő van birtokában. Ennek a hatalomgyakorlásnak a kifejezése jelenhet meg az „etetés” vagy „tömés” képeben. Ezen kifejezések arra is utalnak, hogy a nem valós tények nem fogadhatók be, nem dolgozhatók fel a befogadó által, „nem akarja megenni”, „nem eszi meg”, nem veszi be”, tehát nem hiszi el.

- (14) ...idejét és nevét, és ezzel párhuzamosan a **szemforgató** hazugságoknak és csalásoknak ama legszentebb rendszerét, földalatti járatokat...
(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: Emlékiratok könyve, Szerző: Nadas Péter, Dátum: 1998)

A „szemforgatás” a befogadó szemszögéből írja le a hazugságot, ami a leplezett indulat eredménye, amit az általa leleplezett hazugság ténye kivált a benne.

IV. A hazugság megbetegít

- (15) **Hisztéria: A hisztéria mint lélektani jegy, ennek a hazugságnak a folyomány, mert a nő saját szubsztanciális...**
(Régió: szlovákiai, Stílusréteg: tudományos, Cím: b) Otto Weininger – a pillanat és a nő)
- (16) ...a **demokrácia alapelvei** poshadtak meg. És mintha a hazugság **fertőző betegség** volna, amelyből nem tud kigyógyulni a...

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: sajtó, Forrás: Magyar Hírlap, Cím: Egyezményes hazugságok, Szerző: Kartal Zsuzsa)

(17) *A hazugság **atomfelhője** alatt – elveszett régi arcom pernyéje száll. – Nem **sült ki** mégsem **a szemem**, látom a sötétséget.*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Cím: Verseskönyvről verseskönyvre, Szerző: Lengyel Balázs, Dátum: 1982)

Az atomfelhő utal a megbetegítő, láthatatlan, irányíthatatlan, pusztító és elégető fenyegetettségre. Pusztító hatásának tanúja az egyén, látja (metonimikus kifejezés a kognitív megértésre) a következményeit, ahol a *sötétség* bevonja az ehhez társuló negatív érzelmi aspektust (ahogy a SZOMORÚSÁG SÖTÉTSÉG konceptuális metafora is leírja – Kövecses 1990) a jelentésalkotásba. Megjelenik továbbá a HAZUGSÁG MINT ATOMCSAPÁS, a költő által alkotott konceptuális metafora is.

A szócikkek példák arra, hogy a megbetegedés ténye nemcsak a beszélőre, hanem a befogadóra is vonatkozik, a hazugság mindkettőjüket megbetegítheti. A beszélőt a lebukástól való félelem okozta stressz, a beszélőt a hazugság következtében elszenvedett lelki megrázkódtatás.

V. A hazugság testesültségét implicit módon tartalmazó szócikkek

(18) *...faggatózást, mire én, mert **rösteltem** volna újabb hazugságot kitálatálni, s talán mert elég leleményes sem voltam.*

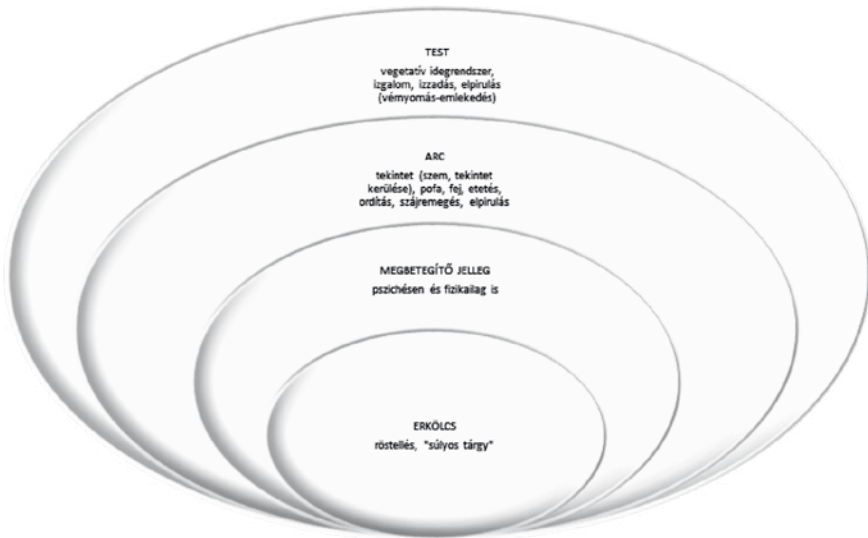
(Régió: magyarországi, Stílusréteg: szépirodalom, Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, Cím: A kígyó árnyéka, Szerző: Rakovszky Zsuzsa, Dátum: 2002)

A hazugság a beszélő tetszése, kedve ellen van, tehát kellemetlen számára, ami utal arra, hogy valamilyen stresszreakció is kíséri a hazugságot.

(19) *...tántoríthatatlansága miatt, több **súlyos** hazugságba keveredett – melyeket azóta sem tudott...*

(Régió: magyarországi, Stílusréteg: személyes-fórum, Forrás: Politika: A Parlamentbe viszik a koronát)

A súly cipelése a test számára izomtónus-fokozódást, légzésgyorsulást, kifáradást és izzadást okoz. A hazugság tényének potenciális kiderülése állandó feszültséggel jár.

3. ábra. A hazugság nyelvi testesültségének hierarchikus csoportosítása

Összefoglalás

A tanulmány a hazugság fogalmára vetítve vizsgálja a testi tapasztalatok konceptuális és nyelvi összefüggéseit. A testesültségi elmélet azt hangsúlyozza, hogy reprezentációink nagy részben testi érzéseinkbe vannak lehorgonyozva, és az ehhez kapcsolódó szenzoros, motoros és affektív tapasztalatok viszonyítási pontként szolgálnak a valóság leírásához, majd absztrakciójához. A hazugságot mint cselekvést pontosan regisztrálható testi változások kísérik, míg mint elvont fogalmat a könnyebb, pontosabb megértés céljából megkíséreljük nyelvileg „kézzel foghatóvá” tenni, törekedve arra, hogy a fogalom lényegét, esszenciáját ragadjuk meg. Mivel a nyelv és a nyelvhasználat egyben produktuma és tükrözője is a világról való tudásunknak, fogalomalkotási folyamatainknak, kifejezéseink betekintést nyújthatnak abba, ahogyan a hazugságról gondolkodunk (azaz milyen tulajdonságait, aspektusait tartjuk fontosnak és emeljük ki). A szó etimológiai hátterének vizsgálata arra utal, hogy a megjelenése óta (a 11. században személynévként, majd igei alakban a 15. századtól) jelentős jelentésváltozáson ment keresztül, a színleléstől és a „meseszövéstől” kiindulva a fecsegésen át a mai jelentésig. A megvizsgált szócikkek alapján a testesültség megjelenése a következőképpen csoportosítható: 1) a stresszreakciók testi megnyilvánulásainak leírása

(pl.: elpirulás, izzadás, izgalom), 2) az *arc* szerepe (pl. szem, tekintet, pofa, fej, etetés, ordítás), 3) a hazugság megbetegítő jellege (pszichésen és fizikailag) és 4) egész testre kiterjedő volta, amely az erkölcsösség és a stressz együttes kifejeződése. Mindemellett, ahogy az érzelmek kapcsán Kövecses (1990) is rávilágított, a *hazugság* testesültségi megjelenítése is gyakran tartalmaz a fiziológiai és viselkedésbeli reakciókhoz kapcsolódó metonímiákat, amely ún. fogalmi metonímiák alapját képezik a fogalmi metaforáknak.⁶ Mindemellett a hazugság cselekvése izgalmi állapotot, feszültséget hoz létre a beszélőben, ezért a kísérőjelenségek hasonlatosak a *félelem* esetében megjelenő reakciókhoz (például, ha csak a lebukástól való félelemre gondolunk). A félelem (Kövecses 1990) és a hazugság esetében is megjelenő (tehát közös fiziológiás alapokra épülő) fogalmi metonímiák és metaforák a következők⁷⁸: AGITÁLT MOZGÁS A FÉLELEM HELYETT (*remeg a szája*), IZZADÁS A FÉLELEM HELYETT (*izzad a tenyere*), TEKINTET A FÉLELEM HELYETT (*nem néz az ember szemébe*), IDEGESSÉG (A GYOMORBAN) A FÉLELEM HELYETT (*izgalmat okoz*). Hasonló megfelelés található konceptuális metaforák esetén: A FÉLELEM (FOLYADÉK) EGY TARTÁLYBAN („*mintha lenn, a vegetatív idegrendszerében valaki hazugságon fogta volna*”), A FÉLELEM EGY REJTETT/REJTŐZKÖDŐ ELLENSÉG (*atomfelhő*), A FÉLELEM TEHER (*súlyos hazugság*), A FÉLELEM ELLENFÉL A KÜZDELEMBEN (hazugsággal *szembeköppve lenni*), A FÉLELEM ALANYA EGY MEGOSZTOTT SELF (*elveszett régi arcom pernyéje*), A FÉLELEM BETEGSÉG (*fertőző betegség*), A FÉLELEM ÖRÜLET (*hisztéria*).

A testesültséggel összefüggésben a lehangsúlyosabban megjelenő testrész az *arc*. Ennek magyarázata egyrészt feltehetőleg az, hogy itt a legszembetűnőbbek a beszélőben a hazugság által kiváltott stresszreakciók (pl. elpirulás, szemlesütés), másrészt az *arc* metonimikusan a személyiséget is jelöli, amelyen keresztül erkölcsi ítélet is kifejezhető arról, aki hazudik (pl. arcátlan hazugság). A vizsgálatban felhasznált és a példákban keresztül is bemutatott szócikkek értékelése alapján megállapítható, hogy a nyelvhasználatban megjelennek a hazugot „lebukató” fiziológiás markerek, valamint testi élményeinknek is van szerepe a fogalom leírásában, mégis a nyelvünk sokkal inkább

⁶ Például a SZERELEM esetében (ami fiziológiásan az arousal állapotban hasonlatos a hazugság izgalmi állapotához) ELPIRULÁS és TESTHŐMÉRSÉKLET-EMELKEDÉS fogalmi metonímián alapszanak az olyan konceptuális metaforák mint például A SZERELEM EGYSÉG VAGY A SZERELEM FIZIKAI KÖZELSÉG (Kövecses 1990: 15).

⁷ A hazugság Nyomárkay István (2006) által leírt magyar nyelvi képe több átfedést tartalmaz a FÉLELEMMEL a fogalmi metaforákat illetően, azonban a tanulmány ezekből csak a testesültséggel összefüggő metaforikus (és metonimikus) kifejezések tárgyalására szorítkozik.

⁸ A közös alapok szemléltetésére a *félelemhez* kapcsolódó fogalmi metaforák kiskapitálissal, a *hazugsághoz* kapcsolódó példák pedig zárójelben kerülnek bemutatásra.

a befogadó (károsult, címzett), illetve a *következmények* aspektusából ragadja meg a fogalom leírását. Ennek legvalószínűbb oka, hogy a káros következmények a fogalom esszenciális meghatározói. Amikor a befogadó (károsult, címzett) ráébred arra, hogy a realitással nem összeegyeztethető tudásra alapozva hozott meg döntéseket és/vagy cselekedett, az fájdalmas érzelmi és tudati változást idéz elő, amely jövőbeli attitűdjeire, viselkedésére és döntésére is kihat. Egy hazugság következményei pedig az embercsoport(ka)t, a közössége(ke)t érintően is károsak lehetnek, veszteségeket okozhat számukra. Emiatt az, hogy milyen lehetséges veszélyeket rejt (egyéni és közösségi szinten) elhinni egy hazugságot, pontosabb conceptualizációt tesz lehetővé a hazugság természetével kapcsolatosan, mint pusztán a testi kísérőjelenségeinek megfigyelése. Másfelől – kommunikációelméleti szempontból – a hazugság folyamatának lényege, hogy rejtetten befolyásolja a címzett gondolkodását (világról alkotott képét), így terelve a beszélő számára kedvező irányba a hallgató viselkedését. A hazugság célja tehát a rejtve maradás, és lényege a következmény (viselkedésváltozás), amelyet ezáltal kivált. Mivel ez a következmény negatív a címzetre nézve, ennek élményét és veszélyét (az ezzel kapcsolatos félelmet) fejezi ki inkább a képi nyelvhasználat. Összességében tehát a hazugság fogalmának magyar nyelvi képe részletesen ábrázolja a beszélőben megjelenő változatos fiziológias kísérőjelenségeket, de lényegét tekintve a következményeit, veszélyességét, rejtettségét és erkölcsi súlyát emeli ki.

Szakirodalom

- Abe, Nobuhito 2011. How the brain shapes deception: An integrated review of the literature. *Neuroscientist* 17(5): 560–74.
<https://doi.org/10.1177/1073858410393359>
- Balázs Géza 1987. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. *Magyar Nyelvőr* 402–12.
- Balázs Géza 1993. Kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Nyelvtudományi Értekezések 137.)
- Balázs Géza 2008. Különleges és nem különleges figurák. A nyelvi humor alakzatai. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 22–30.
- Balázs Géza 2018. A nyelvi humor antropológiája. *Századvég* 1: 57–72.
- Balázs Géza 2023. Hazudnak rendületlenül. *Helyőrség*. 03. 08. (forrás: <https://helyorseg.ma/rovat/szempont/dr-balazs-geza-hazudnak-renduletlenül> (Utolsó letöltés: 2023. 04. 22.)
- Balázs Géza – Takács Szilvia 2009. *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe*. Pauer-Westerman–Inter–PRAE.HU. Celldömölk–Budapest.
- Ball, Carolyn 2009. What Is Transparency? *Public Integrity* 11(4): 293–308.
<https://doi.org/10.2753/PIN1099-9922110400>

- Baranyiné Kóczy Judit 2018. A SZEM konceptualizációjáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 114: 7–28.
- Banczerowski, Janusz 2008. *A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 86. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Bell, J. Bowyer – Whaley, Barton 2017. *Cheating and deception*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315081>
- Bok, Sissela 1989. *Lying. Moral Choice in Public and Private Life*. Vintage Books. New York.
- Buda Béla 1986. *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula Kiadó. Budapest.
- Buller, David B. – Burgoon, Judee K. 1996. Interpersonal deception theory. *Communication theory* 6(3): 203–42. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1996.tb00127.x>
- Carión, Ricardo E. – Keenan J. P. – Sebanz, N. 2010. A truth that's told with bad intent: An ERP study of deception). *Cognition* 114(1): 105–10.
- Christ, Shawn E. – Essen, D. – Watson, J. – Brubaker, L. – McDermott, K. 2009. The contributions of prefrontal cortex and executive control to deception: Evidence from activation likelihood estimate meta-analyses. *Cerebral Cortex* 19: 1557–66. <https://doi.org/10.1093/cercor/bhn189>
- DePaulo, Bella. M. – Kashy, D. A. – Kirkendol, S. E. – Wyer, M. M. – Epstein, J. A. 1996. Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology* 70(5): 979–95. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.979>
- Duranti, Alessandro 1997. *Linguistic Anthropology*. Cambridge University Press. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810190>
- Ekman, Paul 1985. *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. Norton and Company. New York.
- Erat, Sanjiv – Gneezy, Uri 2011. White Lies. *Management Science* 58(4): 723–33. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1110.1449>
- Ervin-Tripp, Susan 1968. An analysis of the interaction of language, topic and listener. *Readings in the sociology of language*. 192–211. <https://doi.org/10.1515/9783110805376.192>
- Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T. 1990/2003. *Kognitív pszichológia*. Hallgatói kézikönyv. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Falkenberg, Gabriel 1982. *Lügen: Grundzüge einer Theorie sprachlicher Täuschung*. Niemeyer Verlag. Tübingen. <https://doi.org/10.1515/9783111712994>
- Fauconnier, Gilles 1994. *Mental Spaces*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Fillmore, Charles J. 1982/2006. Frame Semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm*. Linguistic Society of Korea (szerk.) Seoul: Hanshin Publishing Company. 111–37. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/00424-7>
- Forgács Bálint 2022. A testesültség mint az elme átfogó modelljének kognitív és idegtudományi korlátai. In: Kondor Zsuzsanna (szerk.): *A megtestesült elme. Fókuszban a test*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 154–78. <https://doi.org/10.1556/9789634547624>

- Hidasi Judit 2004. *Interkulturális kommunikáció*. 2. kiadás. Scolar. Budapest.
- Hyman, Ray 1989. The psychology of deception. *Annual Review of Psychology* 40: 133–54.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.40.020189.001025>
- Hymes, Dell H. 1964. *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. Harper and Row Psb. London.
- Hymes, Dell H. 1972. On Communicative Competence, In: J. B. Pride and J. Holmes (eds): *Sociolinguistics. Selected Readings*. Penguin. Harmondsworth. 269–93.
- Johnson, Mark 1987. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press. Chicago.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226177847.001.0001>
- Johnson, Mark 2017. *Embodied mind, meaning, and reason: How our bodies give rise to understanding*. University of Chicago Press. Chicago.
- Kéri Szabolcs – Gulyás, Balázs 2003. Elektrofiziológiai módszerek a kognitív idegtudományban. In: Pléh Csaba – Kovács Gyula – Gulyás Balázs: *Kognitív idegtudomány*. Osiris Kiadó. Budapest. 81–98.
- Kövecses, Zoltán 1990. *Emotion concepts*. Springer-Verlag Publishing.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3312-1>
- Kövecses, Zoltán 2002: *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press. Oxford.
- Kövecses Zoltán 2021. Testesültség (embodiment) a nyelvben és a gondolkodásban – Kognitív nyelvészeti megközelítés. *Replika* 121–122: 49–61.
<https://doi.org/10.32564/121-122.4>
- Kulasinghe, Yohan 2019. Using EEG and Machine Learning to perform Lie Detection, *Neuroscientist* 17: 560–74.
- Lakoff, George 1993/2006. Conceptual metaphor. In: *Metaphor and Thought* (ed. Andrew Ortony). Cambridge University Press. Cambridge. 202–51.
<https://doi.org/10.1515/9783110199901.185>
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press. Chicago.
- Larson, John Augustus 1932. *Lying and its detection*. University of Chicago Press. Chicago.
- Nyomárcsai István 2006. A hazugság fogalmának képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 386–99.
- Piaget, Jean 1929/1971. *The child's conception of the world*. Routledge and Kegan Paul Ltd. London.
- Piaget, Jean 1930/2000: The child's conception of physical causality. Transaction Publishers New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.)
- Piaget, Jean – Inhelder, Barbel 1966/2004. *Gyermeklélektan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Pennycook, Gordon – Rand, David G. 2021. The psychology of fake news. *Trends in Cognitive Sciences* 25(5): 388–402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
- Rosengren, Karl Erik 2004. *Kommunikáció*. Typotex Kiadó. Budapest.
- Rudacille, W. C. 1994. *Identifying lies in disguise*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

- Semino, Elena 2020. "Not Soldiers but Fire-fighters" – Metaphors and Covid–19. *Health Communication* 36: 1–9.
<https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1844989>
- Trovillo, Paul V. 1939. A history of lie detection. *Journal of Criminal Law & Criminology* 29–30: 848–81, 104–19. <https://doi.org/10.2307/1136489>
- Utz, Sonja 2005. Types of deception and underlying motivation: What people think. *Social Science Computer Review* 23(1): 49–56.
<https://doi.org/10.1177/0894439304271534>
- Varela, Francisco J.– Thompson, Evan – Rosch, Eleanor 1991. *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/6730.001.0001>
- Vesszős Balázs 2022. A félreértés pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 458–75.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.4.458>
- Vrij, Aldert 2000. *Detecting Lies and Deceit: The Psychology of Lying and the Implications for Professional Practice*. John Wiley & Sons Ltd. Chichester.
- Whaley, Barton 1982. Toward a general theory of deception. *Journal of Strategic Studies* 5(1): 178–92. <https://doi.org/10.1080/01402398208437106>
- Zuckerman, Miron – De Paulo, Bella M. – Rosenthal, R. 1981. Verbal and nonverbal communication of deception. In L. Berkowitz (ed.): *Advances in experimental social psychology* 14: 1–59. Academic Press. New York.

Felhasznált szótárak

- A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.) 1959–1962. A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1970. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 2. H–Ó. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Farkas Tamás (szerk.) 2009. Régi magyar családnevek névvégmutató szótára XIV–XVII. század. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Gerstner Károly (szerk.) Új magyar etimológiai szótár (<https://uesz.nytud.hu/>)
- Kiss Gábor (szerk.) 2010. Szinonimák, rokon értelmű szavak adatbázisa. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Kroonen, Guus 2013. Etymological Dictionary of Proto-Germanic (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series; vol. II.) Brill, Leiden, Boston.
- Magyar Családtörténet-Kutató Egyesület családnévadattára (<https://macse.hu>)
- Nisanyan, Sevan 2020. Nisanyan Sözlük, Cagdas Türkcenin Etimolojisi (<https://www.nisanyansozluk.com>)
- Rejzek, Jiří 2012. Český Etymologický Slovník, Leda, spol. s r.o., Prague, Czech Republic.
- Sementsov, Vasily (szerk.) 2017. The Glagol Internet Dictionary (<http://pervobraz.ru>)
- Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond (szerk.) 1890. Magyar nyelvtörténeti szótár: a legrégebbi nyelvemlékektől a nyelvújításig. Hornyánszki. Budapest. (<https://mek.oszk.hu/07000/07026/cedula.html>)

Vasmer, Max 1950/2017. Russisches etymologisches Wörterbuch / Band 2: L – Ssuda, 1950, 3rd edition 2017, Universitätsverlag, Winter. Heidelberg. (<https://etymolog.ruslang.ru/>)

Skrobák Eszter

szakpszichológus, PhD-hallgató
 ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola,
 Interkulturális Nyelvészet Doktori Program
 E-mail: eskrobak@protonmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-4028-8336>

Abstract

SKROBÁK, ESZTER

EMBODIMENT IN THE HUNGARIAN LINGUISTIC IMAGE OF HAZUGSÁG (*LYING*)

The study aims to reveal the Hungarian linguistic image of the concept of hazugság (*lie*) within the framework of embodiment, including the linguistic mapping of the physiological accompanying phenomena of lying. According to the concept of embodiment, our bodily experiences determine our cognition and conceptualization processes, and at the same time, our sensorimotor capacity is biologically, psychologically and culturally embedded. Cognitive Metaphor Theory states that we frequently try to understand and comprehend abstract concepts through metaphors. Our bodily manifestations (Embodiment) therefore serve as an anchor point for understanding the world around us (Cognitive Metaphor Theory). The present study focuses on the extent to which the Hungarian linguistic image of hazugság (*lie*) reflects the physical changes occurring in the speaker (increased blood pressure and pulse rate, breathing changes, sweating or muscle tension), which aspects the Hungarian language highlights, and the degree to which these aspects are emphasized, supplemented by the etymology of the word.

The analysis of articles containing the word hazugság (*lie*) in the Hungarian National Dictionary suggests that the appearance of embodiment can be grouped as follows: 1) stress reactions, 2) the role of the face (e.g., eyes, gaze, jowl, head, feeding, yelling), 3) its sickening nature (mental and physical) and 4) the features covering the whole body (combined expression of morality and stress).

The additional conclusion is that the language primarily focuses on the consequences, danger, concealment and the moral weight of lie, because these are the most essential determinants of the concept for the Hungarian language users.

Keywords: deception, lie, conceptualisation, embodiment, metaphor, Hungarian